

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра
археології та спеціальних галузей історичної
науки

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

В.о. декана історичного факультету
проф. Сіромський Р. Б. _____
“_31_” __серпня__2022_ року

РОБОЧА ПРОГРАМА
АРХЕОЛОГІЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ “БАКАЛАВР”

_____ (шифр і назва навчальної дисципліни)
спеціальність _____ 032 Історія та археологія _____
_____ (шифр і назва спеціальності)
спеціалізація _____
_____ (назва спеціалізації)
інститут, факультет, відділення _____ історичний
факультет _____
_____ (назва інституту, факультету, відділення)

2022 – 2023 навчальний рік

Робоча програма навчальної практики для студентів освітнього ступеня “Бакалавр”
(назва навчальної дисципліни)
за спеціальністю Історія та археологія.

Розробники: *Білас Наталія Миколаївна*, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, кандидат історичних наук;

Погоральський Ярослав Володимирович, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, кандидат історичних наук.

(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри (циклової комісії) археології та спеціальних галузей історичної науки

Протокол від “_30_” серпня _2022_ року № _1_

Завідувач кафедри (голова циклової комісії) кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки

_____ (Білас Н. М.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Ухвалено Вченою радою історичного факультету

Протокол від “_31_” серпня _2022_ року № _1/2022-23_

©Білас, 2022 рік

©Погоральський, 2022 рік

1. Опис практики

Найменування показників	Галузь знань, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика практики	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів 3	Галузь знань _03 Гуманітарні науки_ (шифр і назва)	Нормативна	
Модулів –	Спеціальність: 032 Історія та археологія	Рік підготовки	
Змістових модулів –		2-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		3-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи студента –	Освітній ступінь: Бакалавр	Лекції	
		год.	год.
		Практичні, семінарські	
		год.	год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		год.	год.
		Індивідуальні завдання:	
			год.
Вид контролю:			
диф. залік	диф. залік		

ВСТУП

Програма практики складена згідно «Методичних рекомендацій по складанню програм практики студентів вищих навчальних закладів України» (Київ, 1996). Відповідно до навчального плану студенти історичного факультету освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності 032 «Історія та археологія» проходять археологічно-краєзнавчу практику в кінці II семестру. Тривалість практики два тижні.

Програма практики є основним учбово-методичним документом для студентів та керівників практики від університету та бази практики.

Виходячи з конкретних умов, практика проводиться в двох можливих видах:

- безпосередня участь студентів у роботі однієї з археологічних експедицій;
- візуальне ознайомлення студентів з археологічними пам'ятками, їх відповідне опрацювання.

Археологічна практика для студентів I-го курсу історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка є обов'язковим елементом навчальної програми. Практика має важливе значення у пізнавальному, виховному, і навчальному аспектах підготовки студентів історичного факультету. Термін проходження практики – липень, тривалість 14 днів (три кредити).

Технічною базою археологічних практик ЛНУ ім. І.Франка можуть слугувати міста та села поблизу великих археологічних пам'яток, таких, наприклад, як у Пліснеську, Буську, Винниках, але тільки тимчасово, оскільки облаштувати довготривалі бази для проходження археологічної практики недоцільно. База має бути мобільною, складатися з наметів, пересувних будиночків, спорядження для ночівлі і харчування. Крім того, на базі однієї археологічної пам'ятки не можна провести практику усіх груп студентів (наприклад, 100 осіб).

Науково-навчальною базою археологічної практики студентів є насамперед кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки та Інститут археології ЛНУ ім. І.Франка, а також Інститут археології НАН України в Києві, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові, КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» (Львів-Винники). Практика проходить переважно на пам'ятках західноукраїнського регіону, які вивчаються викладачами кафедри та науковцями вищезгаданих інституцій. Вона проходить у руслі виконання планової наукової теми кафедри і є важливою складовою успішної реалізації поставлених завдань. У цьому випадку відбувається поєднання наукових інтересів викладачів кафедри і виконання навчальної практики студентів.

Практика відбувається під методичним керівництвом досвідчених викладачів.

Група студентів, яка проходить археологічну практику під час польового дослідження пам'ятки повинна нараховувати не більше 12-15 осіб.

Керівник практики повинен організувати і забезпечити умови проживання та навчального процесу під час проходження практики. Ці питання вирішуються до проведення практики і узгоджуються з навчальною частиною ЛНУ ім. І. Франка спеціальним наказом.

Основні обов'язки студентів під час практики:

- 1) перед початком практики пройти вступний інструктаж з техніки безпеки та беззастережно дотримуватися його під час практики;
- 2) ознайомитися з метою та завданнями практики;
- 3) підготувати особисте спорядження, одяг, взуття, речі особистої гігієни та канцелярські предмети для роботи в польових умовах;
- 4) бути дисциплінованими та дотримуватися розпорядку дня в часі походів та проживання у таборі на базі практики;
- 5) сумлінно виконувати завдання керівників практики;
- 6) у вказані строки здати звіт з проходження практики.

Обов'язки керівників практики:

- 1) провести зі студентами інструктаж правил техніки безпеки, правил пішохідного руху та користування пасажирським транспортом;
- 2) спланувати діяльність студентів та викладачів на час практики;

- 3) забезпечити ознайомлення студентів з методикою проведення археологічних досліджень та виконання учбових завдань з практики;
- 4) провести підведення підсумків практики.

РОЗДІЛ I. ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Польова археологія займає особливе місце в історії археологічної науки. Вона є сукупністю наукових засобів вивчення археологічних пам'яток, розташованих під відкритим небом.

Як частка археологічного джерелознавства польова археологія передбачає виявлення та вивчення умов знаходження археологічних джерел. Кожен археолог повинен оволодіти не тільки правилами елементарної поведінки при дослідженні археологічного об'єкта, але й методикою польової роботи та її особливостями в межах головних розділів археології (первісної, античної, середньовічної) та головними групами пам'яток (стоянки, поселення, поховання тощо). За час практики студент повинен набути вміння проводити опис та дослідження основних видів археологічних пам'яток, набути знання та навички використання археологічних матеріалів при викладанні історії, проведення краєзнавчих та наукових досліджень.

Головна ціль археологічної практики – дати основні знання, навички та уміння у науковому вивченні пам'яток різних категорій під час практичної діяльності в польових умовах. Археологічна практика обов'язково повинна проводитися в археологічних експедиціях, в польових умовах, під час розкопок пам'яток археології (від палеоліту до пізнього середньовіччя). Лише в польових умовах студенти можуть зрозуміти таке явище, як *культурний шар* і специфіку його залягання в залежності від різних історично-природничих факторів.

Лише під час розкопок студенти можуть зрозуміти різні аспекти дослідження культурних шарів та археологічних об'єктів, а саме :

- методика різних стадій розкопок,
- розчищення,
- фіксація і документація об'єктів і пам'яток
- фотографування,
- складання інвентарного польового опису,
- виготовлення креслень і малюнків,
- фіксація усіх артефактів та об'єктів на планах і профілях,
- консервація,
- реставрація пам'яток,
- реконструкція і рекультивация поверхні пам'ятки після завершення дослідження.

Ще однією ціллю практики є розуміння важливості суспільно-історичного та наукового значення збереження і охорони пам'яток археології у непорушеному стані, зокрема, фортифікаційних споруд (валів, ровів, бастіонів, кам'яних стін тощо), решток культових будівель, курганів та ін. Велике значення має усвідомлення причетності до історії свого народу, нації, держави, яке приходить в процесі практичного дослідження решток пам'яток у землі, під час пошуків відповіді на питання походження (генези) тієї чи іншої археологічної культури, племені чи народності. Наступною ціллю практики є прищеплення любові і гордості за рідний край, патріотизму за її історію, пізнання найдавніших сторінок минулого за рахунок дослідження археологічних пам'яток.

Завданнями практики є:

- освоїти основні засади користування топокартами та вміння прив'язки об'єктів до місцевості;
- навчитися виявляти, ідентифікувати, описувати основні археологічні пам'ятки в ході археологічної розвідки;
- ознайомитися з основними методами проведення польових археологічних досліджень;

- засвоїти основні правила ведення польової документації та обліку археологічних знахідок;
- ознайомитися з археологічними експозиціями та фондами окремих музеїв та науково-дослідних закладів регіону.
- оволодіння методикою дослідження:
- геоморфологічних та топографічних особливостей розміщення,
- стратиграфії відкладів,
- планіграфії культурного шару,
- взаєморозміщення та орієнтація об'єктів,
- аналіз процесів деструкції об'єктів,
- аналіз ритуалів та обрядів під час захоронення небіжчиків,
- визначення денної поверхні пам'яток тих чи інших археологічних епох.

Завдання окреслюються в залежності від віку і стану збереження пам'яток, від розмірів і категорії пам'ятки. Наприклад, різні завдання у дослідженні пам'яток палеоліту (стародавнього кам'яного віку), бронзової доби чи давньоруського періоду. Різні завдання і методики у вивченні решток неолітичного поселення, скіфського кургану чи слов'янського городища.

Студенти повинні набути практичних навиків:

- методики знаходження,
- обстеження, вимірів та орієнтації об'єктів,
- фіксації і документації археологічних пам'яток.

Під час практики необхідно довести студентам специфіку археологічних розкопок, розкрити зміст культурних решток, їх особливості і взаємозв'язок; показати можливість і принципи реконструкції різних сторін життя і діяльності первісних громад.

РОЗДІЛ III. ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Під час проходження практики студенти-практиканти виконують завдання в залежності від конкретних умов та порядку проходження навчальної практики. При навчальних заняттях та екскурсіях – це теоретичні знання, необхідні при використанні археологічних матеріалів у подальшому навчальному процесі. При роботі на базі практики – практичні навички проведення польових археологічних досліджень. У складі археологічної експедиції бази практики студенти-практиканти можуть працювати різноробочими, а при відповідному рішенні керівника експедиції – лаборантами, виконувати індивідуальні завдання керівництва бази практики.

Перед початком роботи в полі начальник експедиції та відповідальний за практику від ЛНУ ім. І. Франка обов'язково проводять інструктаж – правила поведінки під час розкопок, під час відпочинку, проживання на базі і спілкування з місцевим населенням. Обов'язкові інструктажі ведуться перед проведенням екскурсій, туристичних походів, купання в річці тощо. Відповідальність за проведення практик покладається на керівника практики – викладача кафедри.

Студенти повинні суворо дотримуватись прийнятих правил охорони праці і протипожежної безпеки.

3.1. Індивідуальні завдання

Особливості проходження археологічної практики полягають в тому, що після першого курсу студенти оволодівають головними практичними навичками, а саме:

- розпізнання пам'яток археології в полі,
- уміння збирати археологічний матеріал на поверхні,
- зробити найпростішу документацію – фіксувати археологічні об'єкти,
- шифрувати предмети,
- робити візуальні плани-схеми розташування пам'яток,

- фотографувати та малювати артефакти,
- робити інвентарний польовий опис знайдених предметів,
- визначати і описувати артефакти за епохами.

Індивідуальними завданнями для студентів можуть бути:

- археологічні обстеження місцевості навколо свого місця проживання (якщо студент мешкає в селі);
- вивчення топоніміки краю, збір усних повідомлень про які-небудь знахідки старовини на поверхні;
- опис топографічних та геоморфологічних особливостей мікрорегіону із зазначенням пам'яток археології тієї чи іншої доби;
- створення археологічних карт адміністративного району чи басейну річки;
- створення візуальних топографічних планів із зазначенням місць знаходження археологічних пам'яток;
- проведення фіксації пам'яток (графічної, фото-, відео-);
- самостійні розчищення окремих археологічних об'єктів на пам'ятці, як от вогнищ, печей, господарських ям, простих житлових споруд;
- опис і рисунок стратиграфії – послідовних нашарувань різних культурних і геологічних верств;
- опис якоїсь колекції археологічних артефактів з об'єкту чи з культурного шару – кераміки, кам'яних чи бронзових речей, виробів з кістки тощо;
- складання найпростіших типологічних рядів артефактів;
- класифікація масових решток, як от крем'яних чи керамічних виробів;
- складання індивідуального списку археологічних знахідок, інвентарних карток, археологічних фондів.

Студенти доповідають про підсумки проходження археологічної практики на студентських конференціях. Отримані матеріали студенти можуть використовувати при написанні курсових, дипломних і магістерських робіт, при підготовці різних наукових проєктів. Результати досліджень студент може особисто або спільно з викладачем опублікувати в наукових та науково-популярних виданнях.

3.2. Заняття та екскурсії під час практики

Навчальні заняття мають на меті сформувати у практикантів знання і навички з таких напрямків:

- права та обов'язки археологів, основні методичні та юридичні засади археологічних досліджень;
- методика польових археологічних досліджень;
- інвентаризація знахідок на наукове опрацювання археологічного матеріалу.

Під час проведення усіх практик передбачаються лекційні заняття у вигляді загальних пояснень щодо місцевості, рельєфу, типу пам'ятки, що досліджується. Окремі лекції присвячуються методиці дослідження, пояснення причин і умов застосування вибраних практичних підходів до розкопок. Крім того, читаються лекції про історію вивчення пам'ятки, регіону і загалом археологічної культури, що досліджується.

На практичних заняттях студенти шифрують матеріали, клеять керамічні вироби, малюють крем'яні артефакти та вироби з інших матеріалів (кераміка, скло, бронза, залізо, кістка).

План проведення типової археологічної практики на археологічному об'єкті залежить від багатьох обставин.

Перше. Різні методики дослідження палеолітичних стоянок, що залягають на глибині 5–7–10 м і поселень пізніших епох, що знаходяться на глибині 0,2–0,5 м.

Друге. Різні рівні дослідження, які залежать від того, чи пам'ятка розкопується вперше, чи регулярно (наприклад, Ольвія, Буськ, Львів, Карів).

Третє. План проведення практики в значній мірі залежить від планів і завдань дослідження керівника експедиції (мікропланіграфічні дослідження на площі 6 м², чи регіональні розвідки).

Практика починається зі зняття покривних порід (чорнозему, суглинків), виходу на рівень культурного шару і розчистки усіх артефактів. Потім їх документація (без зрушення з первісного місця залягання) – опис, рисунок, фотографування, відбір зразків на аналізи тощо. Завершуються дослідження рекультивацією рельєфу.

Під час практики обов'язково проводяться різні екскурсії та туристичні походи з метою ознайомлення з природою та історичними місцями рідного краю. Якщо експедиція дислокується неподалік великих міст, то обов'язковим елементом екскурсій є відвідини історичних та краєзнавчих музеїв, картинних галерей, меморіальних музеїв.

Обов'язковими теж є ознайомлення студентів з історичними місцями навколо археологічної пам'ятки, зустріч з цікавими людьми району.

Чималу роль у розумінні специфіки археологічної пам'ятки зіграють екскурсії та пояснення науковців, що працюють на пам'ятках спільно з археологами.

3.3. Навчальні посібники

Під час практики студенти обов'язково повинні використовувати різні навчальні посібники, словники, довідники, особливо ті, що стосуються методики археологічних досліджень, пояснення особливостей геологічної будови, рельєфу, закономірностей природи – розвитку фауни і флори у стародавні часи і сьогодні.

Подаємо список лише найважливіших посібників та словників, що можуть бути використані під час проведення археологічної практики.

1. Археологія України (за загал. ред. Л.Залізняка). – К., 2007. – 567 с.
2. Археология и методы исторических реконструкций. – К., 1985.
3. Безуглий А.М., Співачевський І.Г. Шкільний геологічний словник-довідник. – Київ, 1976. – 164 с.
4. Биосфера: эволюция, пространство, время. Биогеографические очерки: Пер. с англ. / Ред. и предисл. Ю.И.Чернова. – М., 1988. – 464с.
5. Біологічний словник / За ред. К.М.Ситника, О. П. Топачевського. – Київ, 1986. – 680с.
6. Брей У., Трамп Д. Археологический словарь. – М., 1990.
7. Винокур І.С., Телегин Д.Я. Археологія України: навч. посібник. – К., 1993.
8. Голубець М.А. Відбіосфери до соціосфери. – Львів, 1997. – 256с.
9. Довідник з біології / За ред. К.М.Ситника. – Київ, 1998. – 683с.
10. Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека. – Прага, 1980.
11. Ефименко П.П. Первобытное общество. – К., 1953.
12. Корнієнко П. Л. Креслярська та фотографічна фіксація археологічних об'єктів // Археологія. – 1993. – № 1.
13. Коуэн Р. История жизни. – Киев, 1982. – 218с.
14. Мартынов А. И., Шер Я. А. Методы археологического исследования. – М., 1989.
15. Методика археологических исследований // КСИА АН СССР. – 1977. – Вып. 148.
16. Методы полевых исследований. – Л., 1983.
17. Палеонтологический словарь / Под ред. Г.А.Безносовой и Ф.А.Журавлевой. – М., 1965. – 615с.
18. Палеонтологія, палеоекологія, еволюційна теорія, стратиграфія: Словник-довідник / За ред. В.П.Макридіна та І.С.Барскова. – Харків, 1995. – 288с.
19. Петраускас О. В. Деякі аспекти методики польових досліджень могильників черняхівської культури. // Археологія. – 1996. – № 2.
20. Полевая археология каменного века // КСИА АН СССР. – 1990. – Вып. 202.
21. Проблемы теории и методики археологических исследований. // КСИА АН СССР. – 1990. – Вып. 201.
22. Раппопорт П. А. Памятка по обмеру архитектурных сооружений при археологических раскопках. – Л., 1971.
23. Словник-довідник з археології / Редактор, укладач та керівник авторського колективу Н.О.Гаврилюк. – К., 1996.
24. Чмыхов Н. А., Шилов Ю. А., Корниенко П. А. Археологическое исследование курганов. – К., 1989.
25. Чмихов М.О. Давня культура. – К., 1994.

26. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992.
27. Шовкопляс І.Г. Основи археології: навч. посібник. – К., 1977.
28. Шапова Ю. Л. Естественные методы в археологии. – М., 1988.

3.4. Методичні рекомендації

Для студентів-практикантів найважливішим аспектом польової археологічної практики є усвідомлення необхідності набуття практичного досвіду ведення власних археологічних досліджень. Для цього вони мають зрозуміти методологічну специфіку практики польової археології. Студенти повинні засвоїти чіткі методичні рекомендації щодо ведення археологічних розвідок, обстеження відомих пам'яток, виміри і фіксацію пам'яток, що видніються на поверхні тощо.

1. Опис археологічної пам'ятки проводиться в польових умовах і включає в себе:
 - назву (вид) пам'ятки, топографію та місце розташування, стан поверхні;
 - історичні відомості про пам'ятку, її юридичний статус (землекористувач), сучасний стан використання;
 - окомірний (при наявності – геодезичний) план пам'ятки із загальними розмірами та орієнтацією, характерними елементами рельєфу (М 1:500, 1:1000);
 - опис підйомного археологічного матеріалу, фотофіксація;
 - датування та інтерпретація пам'ятки.
2. Основні принципи стаціонарних археологічних досліджень:
 - пам'ятка повинна досліджуватися з максимальною скрупульозністю, яка забезпечує її найповніше вивчення;
 - зняття культурного шару проводиться за методикою, визначеною керівництвом практики;
 - у досліджуваному культурному шарі фіксуються контури археологічних об'єктів (житлових та господарських споруд, поховань, окремі археологічні знахідки);
 - при розкопках багат шарової пам'ятки детально фіксуються стратиграфічні шари бровок; наступне заглиблення можливе лише після детального вивчення верхніх шарів по всій площі, з вичерпною фіксацією всіх виявлених артефактів;
 - дослідження культурних шарів проводиться до материка, окрім випадків, обумовлених завданнями розкопок чи потребою збереження особливо цінних археологічних об'єктів, зокрема решток архітектурних споруд;
 - в ході дослідження проводиться поетапна графічна, фото-, відеофіксація та запис у польовому щоденнику. Плани та перетини виконуються у масштабі 1:20, 1:25, 1:40, 1:50 в залежності від площі досліджень та характеру пам'ятки;
 - після завершення досліджень проводиться консервація розкопу консерваційними матеріалами та земляними викидами, причому бажано провести повну рекультивацию розкопуваної ділянки.

Студенти після проходження практики повинні володіти знаннями та навиками ведення елементарних польових археологічних досліджень.

РОЗДІЛ IV. ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ.

Робота студентів під час практики регламентується встановленим режимом праці базової установи чи підрозділу. Керівники практики здійснюють контроль часу початку і закінчення роботи. Студенти зобов'язані вести поточні конспекти-щоденники із записами видів та результатів виконаної роботи.

Оцінювання студентів передбачає диференційований залік. Оцінка виставляється за 100 бальною системою, шкалою ECTS та національною шкалою.

Система поточного контролю полягає в наступному:

- Відвідування та участь в лекційних заняттях – 10 балів

- Робота на практичних заняттях – 20 балів
- Щоденник проходження практики – 20 балів
- Виконання індивідуального завдання – 25 балів
- Індивідуальний звіт – 25 балів

Щоденник проходження практики передбачає щоденні записи про форму і зміст виконаної студентом роботи.

РОЗДІЛ V. ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Для узагальнення зібраних під час практики матеріалів студентиздаютьзвіт про проходження практики.

Звіт має бути написаним від руки, обсягом 10-15 сторінок, обов'язково повинен міститималюнки, креслення розкопів, стратиграфії, окремих об'єктів з відповіднимипоясненнями. Звіт повинен мати наскрізну нумерацію. Аркуші звіту повинні бути зшиті.

У звіті у лаконічній формі подаються завдання і плани, які виконував студент під час практики. Описується процес дослідження, що включає усі послідовні стадії, аж до рекультивації поверхні на місці пам'ятки. Аналізується конкретне завдання, яке було поставлене перед студентом, і процес його виконання.

Звіти перевіряються і затверджуються керівниками практики – начальником експедиції і відповідальним за практику.

РОЗДІЛ VI. ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПІДСУМКІВ ПРАКТИКИ

Після завершення практики і здачі зазначених документів підводяться підсумки практики та виставляється відповідна оцінка. Студент, що не виконав програми практики і отримав незадовільний відгук на базі практики (від начальника експедиції чи відповідального за практику), порушив інструкції щодо охорони праці чи поведінки, або ж незадовільну оцінку при складанні залікуввідраховується з навчального закладу.

Керівник практики інформує адміністрацію ЛНУ ім. І. Франка щодо фактичних термінів початку і закінчення практики, складу груп студентів, які пройшли практику, їх дисципліни, стану охорони праці і протипожежної охорони на базі практики і з інших питань організації та проведення практики

Таблиця перерахування оцінок

Оцінка в балах	Оцінка за іспит	Код оцінки	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за залік
90–100	відмінно	5	A	зараховано
81–89	дуже добре	4	B	зараховано
71–80	добре		C	
61–70	задовільно	3	D	зараховано
51-60	достатньо		E	
31–50				Допускається до здачі заліку (іспиту)
До 30 (за роботу в семестрі)	незадовільно (оцінка автоматично виставляється у відомість)	2	FX	Не зараховано